Quaderns de la Selva, 10
1998

CENTRE D' ESTUDIS SELVATANS

El castell de Torcafelló: estat de la qüestió

ALONS RAMÍREZ GARCIA

DESPRÉS que el Dr. Marquès, a l'any 1983, dediqués un capítol de la seva monografia sobre la història de Maçanet de la Selva a la recerca, bàsicament arxivística, dels orígens i posterior evolució del castell de Torcafelló i fes arribar per primer cop la història de la fortificació al gran públic (Marquès 1983), altres investigadors, des de diverses òptiques i centrant la recerca en altres moments, tant anteriors com posteriors, de la dilatada existència del recinte fortificat, s'han fet ressò de la seva història (Llinàs et alii 1996; Llinàs et alii 1996-97; Nolla i Ramírez 1995; Taller d'Història 1988; Taller d'Història 1994). L'objectiu del present article és aprofitar les diferents novetats que sobre l'estudi d'aquell indret s'han produït en els darrers anys, per tal d'actualitzar els coneixements de la fortificació i intentar donar una imatge global de la seva evolució.

El castell de Torcafelló, des de la seva construcció vers l'any 1080 fins a l'actualitat, en què un grup de voluntaris de l'associació local Taller d'Història de Maçanet de la Selva l'ha recuperat de l'oblit en què es trobava des que els seus últims estadants l'abandonaren definitivament a mitjans de la dècada del 80, ha viscut etapes d'esplendor, com quan es va crear pels vescomtes de Girona, i també èpoques més fosques, com la del moment, encara incert, del seu pas de castell a capella, probablement en un moment del segle XV.

Agraïm la col·laboració i les informacions facilitades per Juli Campeny, Joan Llinàs, Josep M. Llorens i Josep M. Nolla.

Darrerament, en el transcurs de la meritòria i lloable tasca de neteja i consolidació del conjunt portada a terme pel Taller d'Història, han aparegut restes de materials ceràmics i numismàtics que permeten contemplar la possibilitat d'una ocupació d'aquell paratge en uns temps més reculats, que ens portarien a l'època de dominació romana o potser, fins i tot, a un possible hàbitat ibèric. Aquestes hipòtesis, en bona lògica, s'han de prendre amb totes les reserves possibles, donat que manca una acurada excavació arqueològica de tota l'àrea que ens aporti unes seqüències cronològiques fiables, per tal de poder afirmar-les o desmentir-les.

Situació geogràfica i entorn natural

El castell es localitza dalt del turó de Sant Jordi, de 181 metres d'alçada, amb un excel·lent camp visual, al costat esquerre de la carretera C-251 que porta de Maçanet a Hostalric, a un quilòmetre del nucli urbà del poble. Aquest turó forma part de tot un seguit de turons, tots ells d'origen volcànic, que conformen el relleu característic del terme municipal de Maçanet de la Selva. La vegetació predominant és l'alzinar, juntament amb d'altres espècies com pins, suros i roures.

Per accedir al cim del turó cal agafar l'esmentada carretera en direcció a Hostalric i, a un quilòmetre de distància del nucli urbà, tombar a mà esquerra, tot prenent un camí veïnal fins arribar a una petita plana, distant uns 800 metres, en forma de collet, on el camí es bifurca en dos brancals. No se n'ha d'agafar cap dels dos i sí que cal prendre un camí relativament estret a mà dreta que ens conduirà sense cap més cruïlla fins a dalt del turó.

L'ocupació del Turó de Sant Jordi anterior al castell

Tal com apuntàvem a la introducció, durant les tasques de neteja i consolidació del castell i del seu entorn immediat es recuperaren restes materials d'època romana, si bé no en una quantitat excessiva, sí prou significativa com per poder especular entorn de la possibilitat d'una ocupació de l'indret durant l'antiguitat. Hom recuperà fragments de ceràmica comuna antiga, un bocí de ceràmica de vernís negre dels segles II o I aC., fragments indeterminats d'àmfora romana, on s'identificà una vora de Pascual 1, contenidor de vi característic d'aquest territori entre el 50 aC. i els inicis del principat de Tiberi, diversos trossos de *dolium*, la gran gerra d'emma-

gatzematge de gran capacitat pròpia dels romans i restes de materials de construcció, majoritàriament *tegulae*.

Molt destacable fou també la troballa, en fer la neteja del murs de les velles fortificacions, de quatre monedes de bronze localitzades formant part del reble i del morter de calç. Tenen entre 1,5 i 1,9 cm. de mòdul, el bust dels emperadors Constantí i Constanci II, i foren encunyades entre els anys 330 i el 364 a la seca de Contastinoble (Nolla i Ramírez 1995, p. 80).

El lloc dominant i aquestes evidències, puntuals però fermes, permeten imaginar un lloc d'habitació imprecís que sembla que hauria tingut una llarguíssima continuïtat, tot i que cal dir que les monedes trobades a l'obra del mur no són suficients per datar-lo en la Baixa Antiguitat, sobretot si tenim en compte que els divisors de bronze encunyats en el segle quart tenen una llarga pervivència. Tanmateix, és una dada a considerar i que caldrà contrastar amb noves troballes. Res no fa impossible que dalt del turó pogués existir un punt de control sobre aquest extraordinari territori en el Baix Imperi, o potser, un petit hàbitat enturonat.

Així mateix, cal remarcar que la cronologia d'ocupació del lloc es podria recular encara una mica més, fins a situar-la en un moment indeterminat dintre del període de dominació ibèrica d'aquest territori, segons la notícia aportada per la Dra. Maria del Vilar Vilà (Vilà 1995, p. 48) quan es fa ressò de la troballa al turó de ceràmiques de tradició ibèrica i especula amb la possibilitat de l'existència d'un hàbitat ibèric en aquell indret.

1a fase d'ocupació del recinte fortificat

El castell de Torcafelló, conegut en els seus inicis com Torcafelon o també en la forma llatina *Torchafellon*, va construir-se entorn de l'any 1080 i fou una creació dels vescomtes de Girona, els quals havien adquirit el terme de Maçanet unes dècades abans –vers l'any 1002–, mitjançant una permuta amb els comtes Ramon Borrell i Ermessenda de Carcassona als que cedí una gran finca que els vescomtes de Girona posseïen al comtat de Besalú. Al darrer quart del segle XI els vescomtats de Girona i de Cabrera fusionaren llur patrimoni, i per aquelles mateixes dates, poc més o menys, es fundà el castell.

A l'any 1106 restava en poder del vescomte Ponç I de Cabrera, que el tenia en franc alou amb independència del comtat de Barcelona-Girona, aleshores regit pel comte Ramon Berenguer III.

Aquesta independència del poder sobirà no era gens normal en aquella època i, consegüentment, aquell estat de coses no podia durar gaire. Així,

a l'any 1185, el vescomte Ponç III per ser investit senyor del castell de Torcafelon, hagué de retre homenatge al comte-rei Alfons I el Cast, amb el qual va mantenir serioses diferències que el portaren a la presó. Finalment, el 28 d'agost de 1194 Ponç III acordà uns pactes amb el rei i davant la Cort, reunida al monestir de Poblet, va signar tres documents que significaven la submissió del vescomte i dels seus successors a la corona reial.

El primer document feia referència a les fortificacions de Sant Iscle, Argimon, Torcafelon i d'altres. Segons el Dr. Marquès, el text s'ha perdut, però ho esmenta el títol del llibre Gran dels Feus, document 412, p.434, (Marquès 1983, p. 90).

Pels volts de 1200, el vescomte hi ubicà un castlà o un batlle, que prengué el cognom del castell.

Per les notícies que ens han arribat es desprèn que aquests primers segles de funcionament del castell foren, en general, uns temps de prosperitat , durant els quals, alhora que es consolidava la posició de la fortificació sobre les terres de la contrada, també es desenvolupava la vila de Maçanet de la Selva, amb l'establiment dins del seu terme municipal de noves famílies arribades d'arreu.

L'eminent historiador Jaume Marquès, que ha investigat en diferents arxius cercant dades sobre la història del castell, ens ofereix alguns exemples dels fons documentals que palesen l'existència de la fortificació i les relacions dels senyors que la regentaven amb les institucions, principalment eclesiàstiques, del país (Marquès 1983, p. 94-97).

Així, a l'Arxiu Fidel Fita d'Arenys de Mar, segons consta al pergamí núm. 52, Arnau de Torcafelon el 17 de maig de 1231 signà l'establiment en un camp de terra, situat en un lloc anomenat Valòria, que féu el prior de Rocarossa a Saurina de Roure i la seva filla.

També cita que entre els parroquians cridats pel bisbe Guillem de Vilamarí, el 28 de març de 1313, per obtenir informació de la parròquia s'esmentava a Bernat de Torcafelon.

Al Llibre Verd dels Feus, de l'Arxiu Diocesà de Girona, cita Pere de Torcafelon com a perceptor dels delmes a l'any 1362. Aquest document emfatitza que era el vescomte de Cabrera, aleshores Bernat III, segon comte d'Osona, qui rebia els delmes de l'Estany de Sils en concepte de senyor del castell de Torcafelon. Aquesta dada cal considerar-la summament important ja que demostra de manera irrefutable que era al castell de Torcafelló i no pas a cap altre a qui corresponia el senyoriu sobre el terme de Maçanet i amb tota seguretat també sobre el veí poble de Sils, donat que la major part d'aquest estany es localitza dins del seu terme municipal.

Aquests documents esmentats anteriorment avalen les tesis sobre el funcionament del castell en els primers segles de la seva existència, demostrant-nos que la fortificació gaudia d'un autèntic domini sobre les terres de les rodalies, amb una importància estratègica comparable amb la dels castells de Montsoriu, Hostalric, Argimon o Brunyola, per citar-ne alguns.

El perímetre total de la fortificació, tal com la coneixem actualment, té una forma quadrangular. La superfície emmarcada dintre del primer clos de muralles amida 18 metres d'amplada per 25,5 metres de llargada i delimita una esplanada que amb tota probabilitat es corresponia, en part, amb la plaça d'armes del castell.

A l'extrem nord-est del recinte es conserva en força bon estat una estança rectangular, amb uns murs potents d'entre 60 i 120 cm. d'amplada, i escapçada a l'alçada del primer pis. Actualment és ocupada per la capella dedicada a Sant Jordi, i és possible que fos l'emplaçament de la torre d'homenatge en el moment de funcionament del castell. De fet, sembla que la capella reutilitza possiblement, qui sap si del tot, les mateixes estructures de l'antiga torre.

La capella és de nau única rectangular, coberta amb una volta lleugerament apuntada. La porta d'entrada és de punt rodó amb dovelles de pedra calcària, i segons algunes fonts, a la paret situada just darrera de l'altar es conservaven lleugeres restes de pintura mural de color vermell, actualment desaparegudes (Marquès 1983, p. 98). Tot sembla indicar que aquesta capella començà a funcionar en un moment inconcret de la segona meitat del segle XV. D'aquesta evolució de castell a lloc de culte ens n'ocuparem amb més detall en el proper capítol.

A tocar dels murs que delimiten l'esplanada central, i paral·lels a ells seguint tot el perímetre exterior de la fortificació, hom localitza els fossars de defensa del castell, que mesuren una amplada màxima de 2,5 metres.

Al costat nord-oest del recinte es localitzen restes de construccions, les funcions de les quals el Dr. Marquès interpreta com a lloc d'habitació, i fins i tot creu reconèixer-hi l'emplaçament del cos de guàrdia del castell (Marquès 1985, p. 49).

Ara, després de la neteja de l'indret realitzada pels voluntaris del Taller d'Història, es poden aportar noves dades entorn d'aquesta construcció, i el fet que les parets i el terra de l'esmentada construcció estiguin arrebossats i pavimentats d'*opus signinum* ens permet establir que la seva funció, si més no en el seu primer moment de funcionament, era la de cisterna per abastir d'aigua potable la fortificació.

Tanmateix, aquesta utilització primera de l'espai no exclou la possibi-

litat que en d'altres moments de la dilatada ocupació del lloc, aquesta àrea tingués una funció ben diferent a l'esmentada anteriorment, i possiblement la d'habitatge apuntada per mossèn Marquès sigui totalment correcta, com així ens ho demostren els gravats, molt esquemàtics, fets sobre el mateix arrebossat d'*opus signinum* de la paret de la cisterna, que ens mostren uns vaixells i una sèrie d'estels, datables a primer cop d'ull i segons les tipologies de les naus, al segle XIX. Els gravats en principi no semblen conformar cap conjunt unitari, sinó que aparentment foren realitzats en diferents moments del citat segle, durant la tercera fase d'ocupació de l'indret.

Encara més enllà, delimitant el perímetre total de la fortificació, s'apreciа l'existència d'un mur exterior de reforç, actualment refet en tres dels costats del recinte, respecte al qual s'especula amb la possibilitat que formés part d'un segon vall defensiu, encara que també podria tractar-se d'un mur de contenció de terres construït per anivellar el terreny.

2a fase d'ocupació. El pas de castell a capella

Com ja comentàvem a la introducció, en un moment indeterminat del segle XV –que versemblantment podríem situar a la segona meitat, tot i que no disposem de cap dada que ens ho confirmi–, trobem una pèrdua absoluta de tota notícia documental relacionada amb el castell i, en canvi, comença a sorgir citada en diversos textos de l'època el nom d'una capella, dedicada a l'advocació de Sant Jordi, patró dels cavallers, al mateix lloc que ocupava la fortificació.

La transició de castell a capella cal situar-la, doncs, al segle XV, que a Catalunya fou una època de molta inestabilitat política i social, determinada per la guerra civil catalana i complicada per les revoltes dels pagesos de remença iniciades al final del segle XIV, per tal d'alliberar-se de les seves servituds i que un segle després, al darrer quart del segle XV, encara tornaren a ressorgir (Segona Guerra Remença, 1484-1497). Aquesta conflagració no finalitzaria fins que Ferran el Catòlic dictà la famosa Sentència Arbitral de Guadalupe a l'any 1486

Després d'aquests episodis convulsius, la realitat social del país canvià substancialment. Una de les conseqüències directes d'aquest canvi fou un nou equilibri de forces entre els diferents estaments de la societat, donat que la Sentència comportava una solució favorable a la pagesia, però alhora cal no oblidar que també contenia tot un seguit d'aspectes favorables al sistema feudal.

El que sí sembla evident és que tots aquests esdeveniments contribuïren a què molts castells d'arreu de Catalunya, en el transcurs del segle XV, encetessin un procés de decadència que per alguns significà l'abandonament definitiu i per a molts d'altres, com és el cas del nostre castell de Torcafelló, una transformació que el féu deixar de forma definitiva la tasca per a la qual s'edificà –una talaia de vigilància, control, administració, etc., d'un territori–, per esdevenir un lloc de culte i devoció religiosa a Sant Jordi; per això, en el seu honor es consagrà una capella, actualment recuperada i restaurada pel poble de Maçanet.

El document més antic que fa referència a l'existència de la capella de Sant Jordi ens remet a l'any 1551, on es troba esmentada al registre de les visites pastorals del bisbat de Girona.

Al 1689 el visitador va anotar que ocasionalment els fidels hi anaven en processó, les quals eren presidides pels domers de la parròquia. Farem un incís per anotar que d'antuvi, abans de la creació dels veïnats, el terme municipal de Maçanet es dividia en dues domes, la de Puig, que agafava tota la zona nord del terme, i la de Guàrdies, que abastava la zona sud. Al capdavant de cada doma hi havia la figura del domer, que era el representant de la parròquia i el responsable de l'administració de la seva doma. El domer de Puig era designat pel bisbe i el de Guàrdies ho era pel capítol de la catedral.

Pels volts del 1775 tot apunta que a l'indret existia una casa amb tres departaments o cambres, que era administrada per un laic que rendia comptes a la parròquia de la vila.

Un decenni més tard, a l'any 1784, era una mena de santuari de repòs, amb tres habitacles destinats als pelegrins que hi cercaven refugi i pau espiritual. Dites habitacions restaven moblades per a l'ús dels visitants.

El darrer document recuperat fins ara que esmenta l'existència de la capella encara com a lloc de culte, fa referència a la visita pastoral que el bisbe Dionisi Castaño i Bermúdez va realitzar a l'any 1828 a la parròquia de Maçanet (Marquès 1985, p. 51).

Amb la desamortització dels béns del clergat secular l'any 1842 es degué acabar el culte a la capella, que des d'aleshores restà de propietat particular.

D'aquesta evolució de castell cap a santuari o ermita en trobem abundants exemples a les comarques de Girona. Pel que fa a la Selva, localitzem els exemples del castell de Brunyola, que s'ha conservat gràcies a reconvertir la seva església en parroquial del poble, el d'Argimon, cas molt similar al del castell de Torcafelló, ja que ha perdurat per a esdevenir un

santuari dedicat a la Mare de Déu d'Argimon, el del castell de Malavella, a Caldes, convertit en santuari de St. Maurici, i el del Castell de Solterra, a St. Hilari, on s'hi dreçava la capella de St. Miquel, avui enderrocada.

3a fase d'ocupació. De la torre telegràfica a la restauració final del conjunt

Després que la capella de Sant Jordi fos tancada al culte, el 1842, com a conseqüència de la desamortització dels béns del clergat, l'indret amb tota seguretat va romandre uns 7 o 8 anys deshabitat fins a l'any 1849, una mica abans d'acabar-se la Segona Guerra Carlina, en què s'ubicà al recinte una torre de telegrafia òptica de la línia militar. L'elecció d'aquest emplaçament obeeix a dues raons fonamentals: per una banda, el turó ofereix una immillorable comunicació visual amb d'altres turons de la contrada, requisit indispensable per a una instal·lació d'aquestes característiques, i per una altra, el reaprofitament de les restes d'edificacions existents permetia fortificar la posició amb una despesa mínima.

Les línies militars de telegrafia òptica a Catalunya es construïren arran de la ja esmentada Segona Guerra Carlina (setembre 1846-maig 1849), per la necessitat d'un sistema de comunicació ràpid i efectiu que permetés conèixer els moviments dels diversos grups sublevats que es movien pel Principat.

Cal fer esment que, pràcticament paral·lela a la línia militar, existia una línia general que a la comarca de la Selva entrà en servei uns mesos més tard. El funcionament d'ambdues línies era quasi idèntic; només presentava algunes diferències l'aparell de comunicació situat a la part superior de les torres (Llinàs et alii 1996, p. 117).

La posada en marxa de l'aparell de telegrafia òptica situat a Sant Jordi sembla força ben datat. En canvi, no passa el mateix amb l'arribada del destacament de soldats, tot i que segurament ens trobem davant de dos fets ben relacionats entre ells. Nosaltres pensem que aquesta ocupació caldria situar-la, sense cap tipus de dubte, pels volts de l'any 1848.

L'arribada dels soldats suposà un seguit de reformes al castell, de les quals tenim ben documentades les que s'efectuaren a la pròpia ermita de Sant Jordi per adequar-la a les necessitats derivades de la nova funció a què es destinaria la construcció.

De les dades aplegades pel Taller d'Història (Taller d'Història 1994, p. 30), es desprèn que les obres de condicionament foren finançades pels Ajuntaments de Maçanet de la Selva i de Vidreres, i s'enllestiren l'11 de març de 1849. Bàsicament, consistiren en el cobriment de la teulada i

l'alçament de la part superior de la capella mitjançant un parapet de pedra i rajol galzat d'espitlleres, encara actualment visibles i en força bon estat de conservació, i en la construcció d'una petita torre de planta quadrada al bell mig del terrat, on s'ubicà el mecanisme del telègraf. Aquesta petita torre avui ha desaparegut, però disposem d'una fotografia de l'any 1934 en la qual es pot apreciar clarament la seva presència.

Finalment, la darrera obra realitzada per tal de condicionar la vella fortificació a les necessitats del destacament de soldats, fou en l'excavació d'un fossar a tot volt de la torre, que potser en reaprofitava un d'anterior pertanyent a la fortalesa medieval.

Des de la torre telegràfica del castell de Torcafelló es mantenia comunicació amb les situades, respectivament, al castell d'Hostalric al sud i Puig Ardina al nord; d'aquesta manera eren retransmeses les ordres que partien, en origen, del Palau de Capitania de Barcelona i les respostes que es donaven des dels punts més llunyans de la línia.

El destacament de soldats, que romangué a Sant Jordi fins l'any 1858, era del Regiment d'Infanteria núm. 23 de València, sota les ordres del comandant Manuel Garcia (Taller d'Història 1988, p. 256; Taller d'Història 1994, p. 30).

Després d'aquesta darrera ocupació de la zona el recinte queda pràcticament abandonat, tan sols tenim constància d'ocupacions temporals de l'antiga capella al llarg d'algunes dècades del present segle per unes famílies que tampoc endegaren cap obra de rehabilitació o adequació de les estructures existents i que solament es limitaren a aprofitar el sopluig, val a dir més aviat escàs, de la capella.

Després de la marxa dels darrers ocupants, a mitjans dels anys vuitanta, ningú més s'instal·là a la capella. Les velles restes dels murs i els valls de la fortificació cada cop es trobaven més deteriorats i poblats per la generosa vegetació del turó, fins que, el 1988, els voluntaris del Taller d'Història iniciaren les tasques de neteja i recuperació del conjunt.

Actualment les obres han finalitzat i els resultats, esplèndids, són ben evidents. S'ha recuperat l'espai interior de la capella, s'ha restaurat el parapet espitllerat del terrat superior, que s'ha adequat com a mirador, i al qual s'accedeix per una escala de cargol metàl·lica. L'antiga cisterna s'ha cobert amb una teulada de metall per protegir les restes de grafits que hi ha a les parets. També s'ha netejat completament el vall superior i s'han consolidat els murs que el conformen.

No hi ha cap dubte que ens trobem davant d'una iniciativa molt positiva d'aquest grup de voluntaris del poble, que ens permet gaudir d'un lloc

d'esbarjo incomparable, alhora que ha possibilitat la recuperació d'un dels conjunts monumentals més emblemàtics de Maçanet i per la seva importància històrica, de tota la comarca de la Selva.

Conclusions

Un cop analitzades les diferents fases d'ocupació que, en un primera aproximació històrica, hem localitzat al castell de Torcafelló, creiem que ens trobem en condicions d'arribar a unes primeres consideracions que, evidentment, no són gens definitives. El perquè d'aquesta provisionalitat ve donat per l'argument, mencionat anteriorment, derivat de la manca d'una excavació arqueològica a la zona que abasti tot el perímetre del recinte fortificat i les rodalies. Som reiteratius en aquest punt pel fet que les dades resultants d'aquesta intervenció arqueològica serien el complement perfecte per a les no menys importants informacions que fins al moment ens han oferit l'estudi dels textos medievals i els valuosos treballs portats a terme pels diversos investigadors, tant professionals com amateurs, que fins a l'actualitat s'han ocupat de la història de la fortificació.

Al llarg del treball hem pogut indubtablement fer-nos una idea força aproximada dels moments més importants en la dilatada existència del castell, tant anteriors com posteriors a la seva construcció. Però, alhora que esbossàvem aquestes primeres traces sobre l'ocupació de l'indret, també se'ns formularen tot un seguit de nous interrogants. La intenció d'aquestes conclusions és, doncs, la de resumir les dades més significatives que la recerca endegada ens ha ofert, així com deixar plantejadess algunes de les moltes qüestions que l'indret encara amaga, amb la seguretat que en un futur algú les reprengui i aporti noves solucions per als problemes encara pendents.

El primer dels interrogants que se'ns presenta està relacionat amb les dimensions originals del recinte fortificat i la distribució dels diferents espais que el configuraven. Després d'una primera anàlisi de les dades que fins al moment hem pogut aplegar, trobem tres hipòtesis per abordar aquesta problemàtica.

La primera teoria parteix de la base d'acceptar com a vàlides les hipòtesis sobre les localitzacions de la torre d'homenatge i del pati d'armes, proposades pel Dr. Marquès en la monografia del 1983 dedicada al poble de Maçanet, i confirmades al 1985 per ell mateix en un article que publicà a la *Revista de Girona*, núm. 110, en les que identifica els esmentats

àmbits originals del castell amb l'actual capella de Sant Jordi i amb l'esplanada que trobem just al costat de la capella.

Si acceptem les premisses anteriors trobem que el vall del castell es localitza molt acostat al nucli central de la fortificació, constituït per la torre d'homenatge i el pati d'armes, de manera que ens dóna la impressió que no deixa gaire espai per a les estructures d'habitació i serveis, imprescindibles pel funcionament del castell.

Aquesta suposició ens ve argumentada per tres raonaments bàsics:

1. Si acceptem, tal com afirmàvem anteriorment, que l'esplanada es correspon, com a mínim, amb una part de l'antiga plaça d'armes i, lògicament, aquesta ens l'hem d'imaginar sense cap construcció, entenem que els edificis del castell (zones d'habitació dels senyors i d'altre personal que habités al recinte, àrees de tallers, magatzems, quadres, etc.), s'haurien de situar fora de l'àrea que delimita aquest primer fossar. I aquesta ubicació, per raons defensives i de seguretat, no sembla en principi gens coherent.

2. Si es confirmés l'existència d'un segon vall defensiu que sembla localitzar-se més allunyat del nucli central del castell, podríem hipotetitzar, amb una base de coneixement prou ferma, entorn d'una possible àrea útil del recinte força més gran. Aquest eixamplament del perímetre de la fortificació ens permetria situar els espais citats anteriorment en un lloc dins del recinte fortificat i en unes condicions que semblen més raonables.

3.• Segons es desprèn d'un treball d'investigació sobre la telegrafia òptica a la comarca de la Selva, publicat recentment (Llinàs et alii 1996), en tots els casos estudiats en aquesta comarca les torres de la línia militar sempre s'envoltaven d'un fossar defensiu d'unes característiques molt semblants, tant de superfície com de situació respecte a les torres, al del castell de Torcafelló. Aquest fet ens permet teoritzar, sempre amb les degudes reserves que es deriven d'una hipòtesi de treball, amb la possibilitat que el primer fossar que delimita el pati d'armes sigui en realitat una estructura constructiva molt més tardana, concretament feta amb motiu de la ubicació al castell d'una d'aquestes torres de telegrafia òptica, per la construcció de la qual, òbviament, se seguí el mateix model constructiu a tots els llocs on se situaren aquestes edificacions.

La segona hipòtesi ens portaria a contemplar la possibilitat de que ambdós fossars fossin contemporanis i d'època fundacional del castell, de forma que algunes de les esmentades àrees d'habitació i serveis estiguessin construïdes entre els dos valls defensius.

I, finalment, la tercera possibilitat se'ns presenta en fer una primera aproximació a la tasca feta pel Taller d'Història en el recinte fortificat. Els

membres d'aquesta associació esmenten que en fer la neteja de l'esplanada central del castell afloraren restes de murs, actualment colgats, que avalen la possibilitat que la distribució dels espais dins del recinte fortificat fos molt diferent a la que podem observar actualment. Una primera conseqüència que es derivaria d'això seria que el pati d'armes tindria unes dimensions molt més reduïdes i que els llocs d'habitació i de serveis del castell estarien situats dins del contorn que delimita el primer vall defensiu.

Aquesta primera gran incògnita referent a la distribució d'espais i dimensions originaris de la fortificació resta, doncs, pendent de resolució.

Un altre interrogant molt interessant es produeix, segons les dades de què disposem actualment, en un moment del segle XV, quan el castell evoluciona vers un lloc de culte, amb l'adequació d'una part de l'antiga fortificació com a capella dedicada a l'advocació de Sant Jordi. Com ens passava amb la qüestió que plantejàvem anteriorment, tenim les fonts documentals escrites que situen aquesta transformació en algun moment de l'esmentat segle, probablement cap a finals de la centúria. Però sense l'esmentada intervenció arqueològica sobre el terreny és del tot impossible establir el moment amb exactitud i les circumstàncies que envoltaren l'abandonament de la fortalesa.

Finalment, el que per ara pensem que és el tercer problema més rellevant dels molts que planteja el castell, és el que ens obre les portes a unes probables ocupacions anteriors al bastiment de la fortificació. La resolució d'aquest problema és també de cabdal importància per entendre una mica millor el poblament d'època romana, o fins i tot ibèrica, d'aquesta contrada.

Tal com ja especificàvem en el capítol corresponent, les restes recuperades en superfície són escadusseres quantitativament parlant, però ens ofereixen unes dades prou significatives, sobretot si ho relacionem amb els nous jaciments d'un període cronològic similar, localitzats en aquests darrers anys en el terme municipal i en el mateix casc urbà de Maçanet.

Aquestes noves descobertes arqueològiques d'època íbero-romana han aportat dades molt significatives sobre aquest període en aquesta zona de l'interior de la comarca de la Selva, que fins aleshores constituïa una de les contrades més desconegudes i buides de dades d'aquesta època a les comarques de Girona.

Així, si es confirmés l'ocupació del turó en època romana, amb tota seguretat aquest hàbitat, ara com ara totalment hipotètic, mantindria unes relacions estables amb la vil·la romana de l'Hort d'en Bach, localitzada al bell mig del nucli urbà del poble i actualment encara en fase d'estudi i documentació (Llinàs et alii 1996-97).

Igualment, podria relacionar-se amb d'altres jaciments de cronologia romana situats a l'oest de la parròquia de Martorell, que ofereixen unes troballes de materials ceràmics en superfície de característiques similars als recuperats en el recinte fortificat de Torcafelló (Nolla i Ramírez 1995, p. 81-82).

Així mateix, la notícia puntual, però ferma, que ens apuntava la Dra. Vilà, on esmentava un possible hàbitat ibèric al cim del turó, també ens ofereix una eventual relació amb d'altres jaciments ibèrics de la zona, com molt bé podria ser amb el gran *oppidum* de Montbarbat o, perquè no, amb els jaciments descoberts recentment a la mateixa zona de la parròquia de Martorell citada abans, a tocar dels d'època romana esmentats anteriorment (Llinàs et alii 1994, p. 143-150).

Els interrogants que fins al moment hem tractat en aquestes conclusions són alguns dels problemes més rellevants que presenta la història de la fortalesa, però és evident que el castell ens ofereix moltes més incògnites, que en un moment donat, depenent de les circumstàncies en què es desenvolupi la investigació, poden arribar a ser tant o més interessants que les anteriors, per exemple: quantes persones habitaren el recinte en els diferents períodes de la seva ocupació, quina relació social existia entre els estadants, quin tipus de contactes mantenien amb d'altres fortificacions de la zona, quines tasques, feines, oficis es realitzaven dintre del castell, etc.

El treball que ara concloem vol ser només un modest punt de partida, un punt on s'apleguen totes les dades que fins a l'actualitat s'han pogut recopilar de les extenses vivències del castell de Torcafelló. Un recull d'informacions que poden ajudar com una petita guia per a endinsar-nos, a grans trets, en els diferents períodes de funcionament de la fortificació.

Bibliografia

AA.DD. (1991). *Catalunya Romànica*, Vol. V.

Bella pedra vella (1995). Catàleg de l'exposició, Girona.

GIFRE, P. i Soler, S. (1996). *Els Farners: vassalls de senyors i senyors de pagesos*, col. Estudis i Textos, 4. Sta. Coloma de Farners.

LLINÀS, J., Llorens, J.M., i Merino, J. (1996). «La telegrafia òptica a la Selva (1848-1862)», *Quaderns de la Selva*, 9, p. 143-150.

LLINÀS, J., Manzano, S. i Ramírez, A. (1995). «Món ibèric i romanització al terme municipal de Maçanet de la Selva. Estat de la qüestió», *Quaderns de la Selva*, 7, p. 143-150.

LLINÀS, J., Ramírez, A. i Montalbán, C. (1996-97). «L'Hort d'en Bach (Maçanet): una vil·la romana a la Selva interior», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 37, p. 841-851.

MARQUÈS, J. (1983). *Maçanet de la Selva.* Girona.

MARQUÈS, J. (1985). «Localització definitiva del castell de Torcafelló», *Revista de Girona*, 110, p. 48-51.

NOLLA, J.M. i Ramírez, A. (1995) *L'Hort d'en Bach. Un establiment romà a Maçanet de la Selva*, dins TALLER D'HISTÒRIA DE MAÇANET DE LA SELVA. *La nostra vila, Maçanet de la Selva*, p. 55-82.

TALLER D'HISTÒRIA DE MAÇANET DE LA SELVA (1988). *El nostre poble de pagès. Maçanet de la Selva.*

TALLER D'HISTÒRIA DE MAÇANET DE LA SELVA (1994). *Maçanet de la Selva*, Quaderns de la Revista de Girona, 50. Girona.

VILÀ, M. del V. (1995). La Cultura Ibèrica, dins TALLER D'HISTÒRIA DE MAÇANET DE LA SELVA. *La nostra vila, Maçanet de la Selva*, p. 37-54.

ALONS RAMÍREZ GARCIA

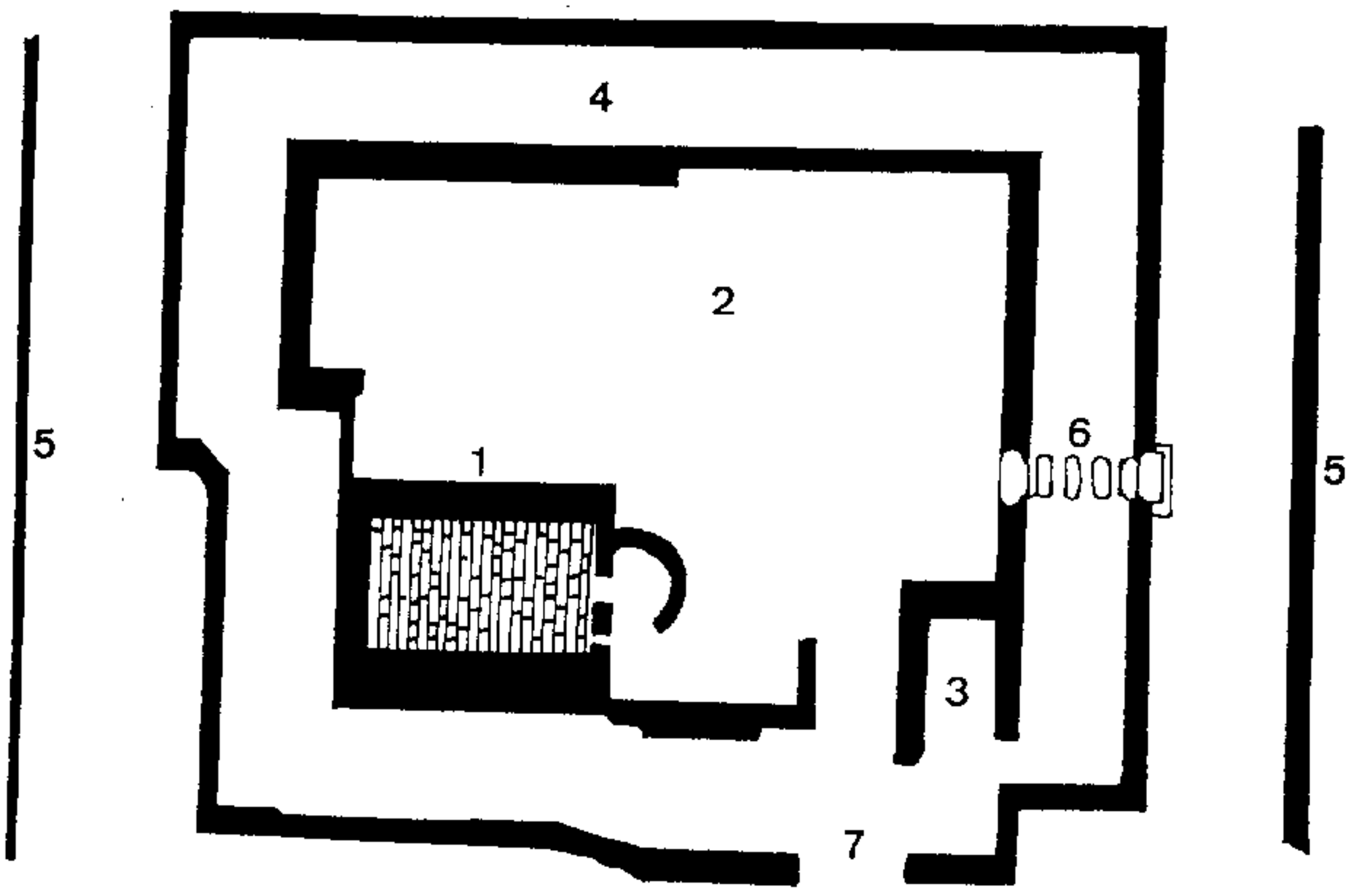

Figura 1. Espais i estructures actuals del castell:

1. *Capella de Sant Jordi, probable torre d'homenatge de la fortificació.*
2. *Possible pati d'armes del castell.*
3. *Cisterna d'aigua datable, amb tota probabilitat, d'època fundacional del castell.*
4. *Vall defensiu de la fortalesa.*
5. *Restes de murs, actualment consolidats, pertanyents a un segon fossar de la forticació o potser construïts per contenir les terres i aconseguir un bon anivellament del terreny.*
6. *Passera de fusta i metall instal·lada pel Taller d'Història, al lloc per on originàriament s'accedia al castell.*
7. *Entrada a la fortalesa practicada per facilitar les tasques de neteja i consolidació del conjunt.*

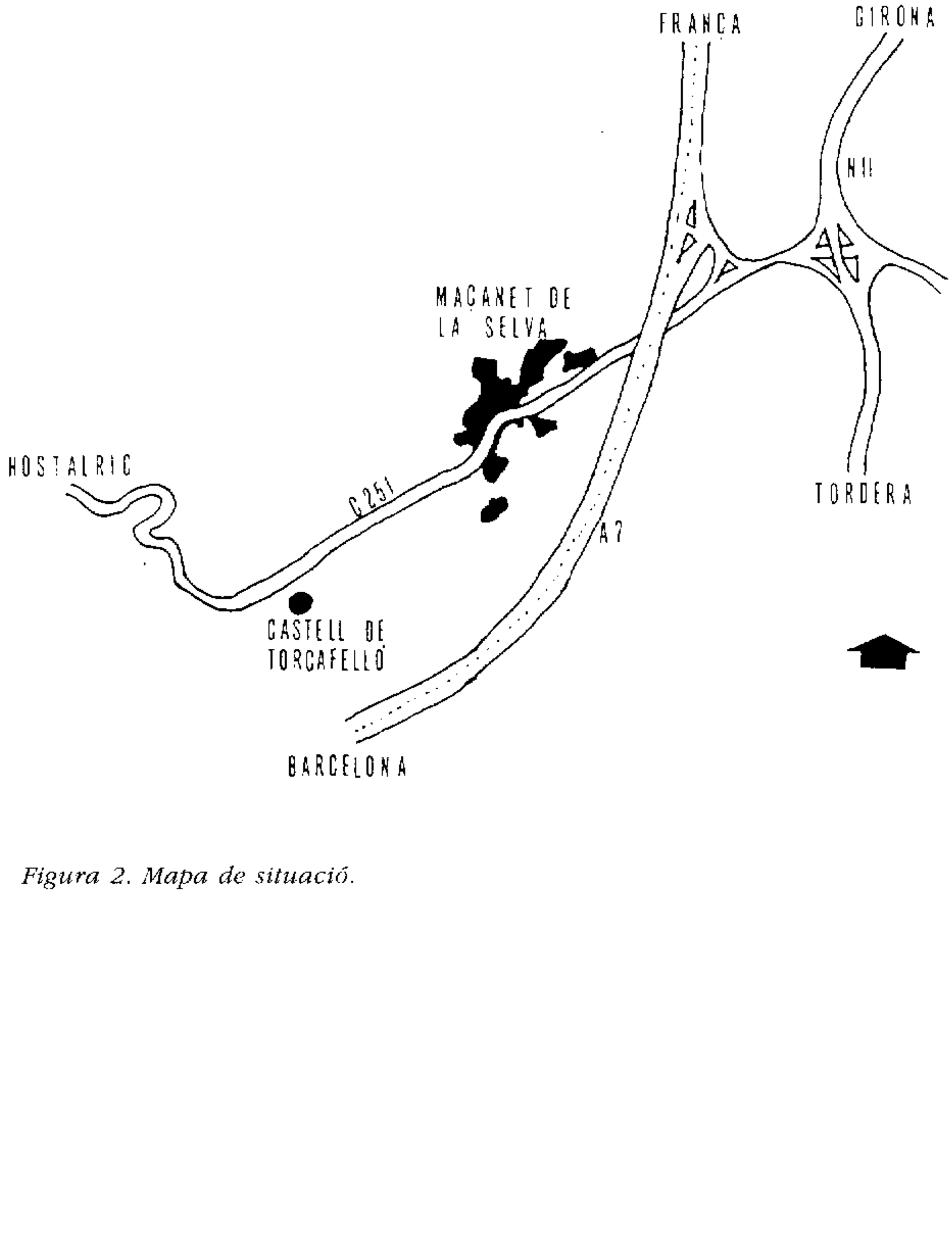

Figura 2. Mapa de situació.